

'LJUDI SAMI SEBI ZATVARAJU USTA'

U KIC-u u Zagrebu otvorena je izložba 'Zemlja zabrane' koja proučava evoluciju cenzure tijekom povijesti

Piše: **JULIA OČIĆ**

Izložba prati od razdoblja u obilježenog zatvaranjima u logore, preko socijalističkih metoda stroge kontrole tiska i kulturne produkcije pa sve do današnjih sofisticiranih metoda, koje se uglavnom manifestiraju administrativno i finansijski, ali i putem angažmana dežurnih 'zabranitelja'. Čitav koncept izložbe tako počiva na paraleli između nacističke izložbe "degenerativne umjetnosti" iz 1937. godine i zabrane Udruženja umjetnika Zemlja iz 1935. godine.

"Moj glavni cilj bio je ukazati na to da su problemi kojima se bavila 'Zemlja' – zbog čega je i zabranjena tijekom diktature kralja Aleksandra – identični onima koje danas u fokusu stavljaju suvremeni isto tako socijalno angažirani umjetnici. To su siromaštvo, loši radni uvjeti i nestanak radništva. Htjela sam pokazati da su to univerzalne teme koje svatko razumije, bez obzira na poznavanje povijesti umjetnosti ili političku orijentaciju", ispričala nam je Davorka Perić, kustosica izložbe. Kao središnja tema

izložbe izdvaja se djelovanje Udruženja umjetnika Zemlja, skupine hrvatskih slikara, kipara i arhitekata angažiranog lijevog političkog i socijalnog usmjerenja, koja je djelovala od 1929. do 1935. godine i među čijim su važnijim članovima bili Drago Ibler, Krsto Hegedušić, Đuro Tiljak, Vilim Svečnjak, Marijan Detoni, Edo Kovačević, Bran-ka Hegedušić-Frangeš, Stjepan Planić, Omer Mujadžić, Ivan Tabaković, Antun Augustinčić i Oton Postužnik. Upravo su oni bili najdirektniji u svojem ukazivanju na socijalnu nepravdu te se zauzimali za ideju umjet-

nosti kao sredstva borbe, nastojeći stvoriti umjetnička djela koja su univerzalno zanimljiva i društveno korisna te progovaraju o selu i gradu onakvima kakvi oni u stvarnosti jesu, bez uljepšavanja.

"Zemljaši su u fokus stavili čovjeka, radnika i seljaka, prikazujući njihovu muku, blato i siromaštvo kao ravnopravne umjetničke teme. Upravo je ta njihova ideja o umjetnosti za narod i beskompromisno inzistiranje na istini bilo ono što je režim prepoznao kao prijetnju. Oni nisu samo crtali nepravdu, oni su je činili vidljivom svima, čime su direktno potkopali-

Kustosica izložbe Davorka Perić stoji uz instalaciju Borisa Burića 'Puna usta kruha' iz 2026. godine

vali sliku o 'idiličnoj državi' koju je diktatura kralja Aleksandra pokušavala održati. Zbog toga su postali i ostali simbolom umjetničkog otpora koji ne preže od zabrana", kaže nam gospoda Perić. Djelovanje Zemljaša obilježili su brojni ključni događaji međuratnog perioda, poput atentata u Beogradskoj skupštini, smrti Stjepana Radića, Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića te "hrvatskog pitanja" u jugoslavenskoj multinacionalnoj zajednici toga vremena. Bio je to period kada je većina intelektualaca ostala odana režimu, no jedan mali dio njih, među kojima su se Zemljaši posebno istaknuli, nastavio je otvoreno pružati otpor, promičući pritom hrvatski nacionalni identitet i naglašavajući svoj socijalni angažman. Povijesni trenu-

tak koji je označio vrhunac represija s kojima su se suočavali dogodio se 7. travnja 195. godine, kada je Krsto Hegedušić na vrata Umjetničkog paviljona stavio lokot nakon što je policija zabranila sedmu izložbu Udruženja, tada već postavljenu u paviljonu. Upravo je taj simbolički čin postao polazište za promišljanje suvremenih oblika pritiska, autocenzure i institucionalne kontrole nad umjetničkim djelovanjem, a simbolom lokota na izložbi se ukazuje i na to da se zabrane umjetničkih događaja događaju i danas. Osim likovnih umjetnika, na izložbi su zastupljeni i redatelji i glazbenici koji u svojim djelima problematiziraju urušavanje društvenih vrijednosti, siromaštvo i različite oblike zabrane, a sve te teme i danas su vrlo slične temama kojima su se bavili pripadnici "Zemlje". "Tema siromaštva dobiva suvremeni odjek u video performansu Gilda Bavčevića, gdje vidimo građane Osijeka kako sakupljaju kovanice koje umjetnik ispušta iz ruku. Tema zatvaranja tvornica i nestanka radništva snažno je prisutna u videoinstalaciji 'Ana' umjetnice Neli Ružić,

Nastavak na sljedećoj stranici →

Vanja Radauš,
Dama iz
bordela, olovka
na kartonu,
1931.

'IZOPAČENA UMJETNOST'

1

Rat modernoj umjetnosti nacisti su proglasili 1933. godine i zaplijenili preko 15.000 nenjemačkih umjetničkih djela iz njemačkih muzeja i privatnih zbirka

CC BY-SA 3.0 DE

Joseph Goebbels tijekom posjeta izložbe, 1937. godine

2

Ta su djela za naciste bila izopačena i boljševistička. Godine 1937. je u Münchenu održana izložba 'Entartete Kunst' ('Izopačena umjetnost') kojoj je cilj bio u javnosti stvoriti odbojnost prema toj granj umjetnosti

3

Nakon što su nacisti velik dio zaplijenjenih djela prodali u inozemstvu, uslijedilo je uništavanje preostalih djela 1939. godine

4

Izlagano je oko 650 zaplijenjenih djela. Umjetnici čija su djela izlagana bili su: Ernst Ludwig Kirchner, Emil Nolde, George Grosz, Edvard Munch, Ernst Barlach, Ludwig Meidner, Franz Marc, Vasilij Kandinski, Paul Klee, Marc Chagall, Otto Dix, Aleksej von Jawlensky, Carl Schmidt - Rottluff itd

5

Izložba je prelazila i u druge njemačke gradove. Bila je vrlo uspješna (više od 4.000.000 ljudi je posjetilo izložbu). Osim zaplijenjenih djela bile su tamo i slike shizofreničara iz ludnice i fotografije fizički poremećenih ljudi. Velik dio izložaka je bio uništen pa se ne može u potpunosti rekonstruirati izložba

puta uhićen, a 1941. godine odveden je u ustaški koncentracijski logor u Gospiću, no zahvaljujući zauzimanju prijatelja vraćen je ustaškoj policiji u Zagreb, gdje mu je određen kućni pritvor te se sklonio u sanatorij Đure Vranešića.

"Tu je i sudbina redatelja 'crnog vala' koji su zbog kritičkog prikaza društva bili potpuno onemogućeni u radu. Dušan Makavejev je nakon zabrane filma 'W.R. Misterije organizma' (1971.) morao napustiti zemlju, kao i Želimir Žilnik, čiji su film 'Rani radovi' i dokumentarna ostvarenja bili pod stalnim pritiskom vlasti. Najdrastičniji je primjer Lazara Stojanovića, čiji je film 'Plastični Isus' bunkeriran, a on je zbog njega završio u zatvoru. Također, ne smijemo zaboraviti ni umjetnika Vladu Kristla, koji je zbog filma 'General ili Resni človek' morao iseliti", govori nam gospođa Perić.

Izložba također povlači paralelu između vremenskog perioda u kojem su djelovali članovi "Zemlje" sa suvremenim vremenom, a kao izvrstan primjer takve poveznice ističe se triptih Borisa Burića koji cenzuru prikazuje kao normalizirano stanje. Posebnu pozornost privlači objekt "Puna usta

kruha", gdje televizor umjesto slike gledateljima nudi kruh, o čemu nam je također više ispričala gospođa Perić:

"Burić ovdje ukazuje na to da se ljudima doslovno zatvaraju usta jer su u strahu od ugroze vlastite egzistencije. Zadovoljavanje bazičnih potreba koristi se kao alat za pacifikaciju – usta su nahranjena, ali upravo zbog tog straha od gubitka osnovnog, ona postaju nesposobna za artikulaciju kritičke riječi." Uz ovu izložbu KIC je organizirao i niz filmskih projekcija koji uključuje filmove nastale u tradiciji "crnog vala" i eksperimentalnog filma, orijentirajući se pritom na one filmove čije su teme povezane s onima koje su u slikarstvu obrađivali "Zemljaši".

"Tu su klasiци poput Žilnikovih 'Ranih radova', Stojanovićeve 'Plastičnog Isusa' ili Čengićeva filma 'Uloga moje porodice u svetskoj revoluciji'. Ti filmovi nisu bili zabranjeni jer su fantazirali, nego baš zato što su govorili istinu koja je bola u oči. Sustav je tad bio lukav – nisu ih uvijek sudski zabranjivali, nego bi ih jednostavno bunkerirali uz ispriku da narod 'nije spreman' za tako nešto." Povezujući radove s početka 30-ih godina s umjetnošću koja nastaje danas,

izložba "Zemlja zabrane" ukazuje na to da su teme koje se tiču kritike društva i načina života i danas itekako prisutne u različitim vrstama umjetnosti, no ukazuje na to da cenzura nipošto nije nestala, već je danas samo prisutna u ponešto drugačijem obliku. "Cenzura je danas većinom puno suptilnija i opasnija – ona je postala egzistencijalni strah. Ljudi sami sebi zatvaraju usta jer se boje za radno mjesto, za honorar, za to hoće li sutra imati za kruh. Upravo na to ukazuje Boris Burić u radu 'Puna usta kruha'. Taj kruh nije samo hrana; on je simbol biopolitičke pacifikacije. Sustav ti daje mrvicu da bi te utišao – jer dok su ti usta puna kruha, ti ne možeš govoriti, ne možeš vrištati o nepravdi. Ta autocenzura, potaknuta strahom od gubitka osnovne egzistencije, najtiši je i najefikasniji oblik zabrane", rekla nam je gospođa Perić na kraju našeg razgovora. Čitava izložba tako preko povijesnih i suvremenih primjera analizira prijelaz iz otvorenih zabrana u suptilnije oblike kontrole, no pritom upozorava kako najopasniji oblik cenzure nije onaj koji nam je nametnut izvana, nego onaj koji društvo prihvati kao normalan.

PREŠNIKVA LUCIJA OČKO/PRESSEL

PREŠNIKVA LUCIJA OČKO/PRESSEL

Crteži Krste Hegedušića za poemu Marka Ristića 'Turpituda', zabranjene u Zagrebu 1938. godine

dok se kroz angažirane stavove glazbenice Sare Renar čuje glas otpora u suvremenom glazbenom prostoru. S druge strane, redatelj 'crnog vala' bavili su se istinom koja nije bila u skladu s idealiziranom slikom koju je državni aparat želio o sebi prenijeti, zbog čega su njihovi filmovi bili bunkerirani ili sudski zabranjeni.

U prostoru gdje ideologija kolonizira jezik i vizualne simbole, radovi Mladena Stilinovića i Vlade Marteka djeluju kao radikalni činovi dekonstrukcije moći. Stilinović u djelu 'Prodajem autocenzuru' ironizira

konformizam kao preduvjet opstanka, dok jezičnim igrama poput 'Lu-kavi faši-ranci' razotkriva podmuke ideološke narative", kaže nam gospođa Perić.

Osim ranije spomenute priče o stavljanju lokota na vrata Umjetničkog paviljona, ova izložba otvara i čitav niz drugih priča o različitim autorima. Vlado Martek tako se sredinom 80-ih suočio s nizom zabrana zbog motiva crnih zvijezda u svojim radovima, a još prije toga neki su članovi "Zemlje" završili u zatvorima i logorima. Krsto Hegedušić zbog svojih je socijalističkih stavova više